

УДК 355.01(477+470):327.5

Наталія Розінкевич

МИНУЛЕ ФОРМУЄ ТЕПЕРІШНЄ

**Плохій Сергій. Російсько-українська війна: повернення історії.
Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2023, 400 с.**

THE PAST SHAPES THE PRESENT

**Plokhii Serhii. The Russo-Ukrainian War: The Return of History.
Kharkiv: Book Club "Family Leisure Club", 2023, 400 p.**

DOI: 10.58407/litopis.250414

© Н. Розінкевич, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7292-1015>

Стимулом для написання книги «Російсько-українська війна: повернення історії» стало широкомасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року – третій етап російсько-української війни, розв’язаної Кремлем 2014 року з окупації Криму. Ця подія активізувала запити на ґрунтовне дослідження історичних передумов і динаміки війни.

Сергій Плохій – українсько-американський історик, професор Гарвардського університету – проаналізував сучасні події крізь призму історичних зав’язків та хронології, висвітливши глибинні глобальні причини та історичну тяглість цього воєнного конфлікту.

Назву книги «Російсько-українська війна» можна інтерпретувати як синекдоху: вона вказує, з одного боку, на війни, спровоковані російським імперіалізмом проти України, а з іншого, показує цілісність політичних, соціальних, економічних та культурних вимірів складних стосунків між двома державами протягом століть. Однина в назві, вжита замість множини, підкреслює цілісність цього історичного процесу.

Підзаголовок «Повернення історії» акцентує на тому, що сучасні події неможливо розглядати поза історичним контекстом: конфлікт між Росією та

Україною варто аналізувати як явище, закорінене в історії.

Праця написана у міждисциплінарному ключі і є науковим доробком, що зорієнтований на розширення фундаментальних знань. Порівняльно-історичний метод дозволив автору реконструювати й оцінити першопричини війни, проаналізувати їх у широкому контексті та встановити історичні паралелі. Метод моделювання наслідків війни для України,

Росії, Європи та США використано для прогнозування можливих сценаріїв подальшого розвитку подій. Елементи лінгвокультурологічного підходу стали основою для простеження взаємозв'язків у триєдності «мова – культура – етнос».

Книга складається з тринадцяти розділів, у яких науковий дискурс органічно поєднано з науково-популярним стилем. У кожному розділі міститься від тридцяти до понад п'ятдесяти покликань на архівні історичні джерела та відкриті онлайн-ресурси. Цінним додатком є алфавітний покажчик наприкінці видання. Візуалізацію історичних подій забезпечують географічні карти різних епох, розміщені на початку книги.

Автор здійснив критичний синхронний аналіз першого року (лютий 2022 – лютий 2023) повномасштабного вторгнення Росії – новітнього варвара – на територію суверенної української держави. У праці доведено, що збройна агресія Росії почалася ще в 2014 році з анексії Криму. Діахронічний аналіз охоплює широкий історичний контекст: від Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманщини, періоду перебування України у складі Російської імперії, УНР, радянського періоду й аж до незалежної України станом на 2023 рік.

Сергій Плохій переконливо доводить, що Київ не був джерелом формування етносу, мови та народної культури Московського князівства. Спадкоємицею Київської Русі є саме Україна. Автор спростовує загальновідомий міф / ілюзію – імперський наратив – який укорінився в колективній свідомості з XV століття, про нібито спільне слов'янське походження українців і московитів.

У праці розмежовано шляхи формування української та російської національних ідентичностей, які, як доводить Плохій, не мають спільного підґрунтя ані на ментальному, ані на ідейному, ані на філософському рівнях. Також продемонстровано різні впливи Королівства Польського та Великого князівства Литовського на формування «сучасних українців та білорусів як окремих національностей»¹, що й зумовило й принципову різницю між цими народами.

Цікавою є згадка про Державний Гімн України, у якому, за автором, задовано козацьку звичаєву як основу української національної ідентичності. Проте варто було б окремо зупинитися на дискусійному питанні щодо редакцій першого рядка гімну – «Ще не вмерла Україна» / «Ще не вмерли України ні слава, ні воля» (?), адже ці варіанти несуть різне смислове навантаження та відкривають широке поле для інтерпретацій.

Оглядач апелює до історії, щоб з'ясувати, як Московія трансформувалася в Російську імперію та, з метою розширення своєї влади, впливу й ресурсної бази, згодом почала поглинати Українську козацьку державу². Цей процес супроводжувався конфліктами та протистояннями. Для досягнення своїх геополітичних амбіцій Росія застосовувала збройну силу та реалізовувала воєнні операції.

Після розпаду СРСР у 1991 році Україна, як ключовий політичний гравець, провела референдум і проголосила незалежність. Унаслідок цього «у середині 1990-х шляхи Росії та України в політичному розвитку розійшлися: Росія щороку ставала дедалі авторитарнішою, Україна натомість залишалася демократичною»³. Молода суверенна держава почала активно розвивати стосунки з Європейським Союзом і США. Втративши ядерний арсенал, Україна шукала гарантій безпеки в євроатлантичному напрямі, зокрема – через зближення з НАТО. Проте така зовнішньополітична орієнтація суперечила стратегічним інтересам російського авторитаризму, імперіалізму та націоналізму. Росія докладала всіх зусиль, щоб перешкодити євроінтеграції України та її вступу в НАТО. Відсутність ядерного стримування зробила Україну вразливою до агресії, що лише загострило конфлікт і врешті призвело до територіальних зазіхань та відкритого військового вторгнення.

Російські претензії щодо Криму, Севастополя, Чорноморського флоту, а згодом – Донецької та Луганської областей, лише наростали. У російськоцентричному наративі активно культивувалися та підкріплювалися імперські міфи щодо нібито історичної юрисдикції Росії над українськими територіями. «Україна мала перетворитися на «федеративну» державу, проголосивши "політичний та військовий" нейтралітет»⁴. Це мало б створити юридичне підґрунтя для легітимізації втручання у внутрішні справи України та реалізації плану створення буферної квазідержави «Новоросія» з територій Південної України та частини Молдови.

Щоб реінтегрувати колишній радянський простір, план Путіна передбачав «денацифікацію» України та її повне повернення «в своє лоно»⁵ – в орбіту впливу Росії. Ця ідеоло-

¹ Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2023. С. 27.

² Там само. С. 28.

³ Там само. С. 56.

⁴ Там само. С. 139.

⁵ Там само. С. 24.

гія лягла в основу неоімперського проєкту Кремля: «Бачення Путіна передбачало повернення Росії до статусу СРСР у світовій політиці, відмову НАТО від розширення й визнання території колишнього СРСР російською сферою впливу»⁶.

Втрату контролю над українським промисловим Донбасом у 2014 році, коли Мінські домовленості не спрацювали, Сергій Плохій пояснює слабкістю тимчасового уряду в Києві, деморалізованістю армії, що роками залишалася недофінансованою, а також залежністю українського бізнесу від російського ринку збуту.

Події 2014-го року – це поєднання як перемог, так і прорахунків: обстріли, відступи й контрнаступи, бої за Донецький аеропорт і Маріуполь, Іловайська трагедія, Дебальцеве. Автор детально аналізує дії ключових політичних, військових та економічних фігур, розкриваючи їхні стратегічні інвестиційні плани та впливи на глобальну геополітику.

Сергій Плохій приділяє увагу ролі лідерів держав – як українських, так і міжнародних: Михайло Горбачов, Леонід Кучма, Борис Єльцин, Віктор Янукович, Віктор Ющенко, Дмитро Медведєв, Володимир Путін, Володимир Зеленський, Джордж Буш-старший, Джордж Буш-молодший, Білл Клінтон, Дональд Трамп, Джо Байден та інші – мали різні стратегії та по-різному реагували на зміни у світовому соціокультурному просторі. Деякі виступали за реформи й демократизацію, інші намагалися зберегти статус-кво, треті – підтримували авторитаризм і силове домінування.

Методами та прийомами, якими послуговувалися московити, щоб вкрати чужу історію, приховати власну убогість і сформувати героїко-романтичний наратив війни, стали: сфальсифікована інтерпретація історії, гібридні аргументи, еkleктичне включення до міжнародного дискурсу несполучуваних історико-культурних елементів, підміна понять, експорт симулякрів у світовий інформаційний простір, проголошення фікцій задля легітимізації дій, кричущі порушення міжнародного права та підписаних договорів, агентурна де-стабілізація, висування ультиматумів, таємні операції, анонімні листи, фіктивні референдуми, поширення дезінформації тощо.

Авторитаризм Путіна, який повністю підпорядкував собі уряд, армію та державні медіа, сприяв його втручанням у зони інтересів інших держав. Від 2000-х США та Росія активно змагалися за вплив у різних регіонах (Афганістан, Іран, Ірак, Сербія, Косово), а Україна стала епіцентром цього глобального конфлікту. Щоб виправдати анексію Криму й надати легітимності своїм рішенням, Путін «зробив ставку на російський (етнічний) націоналізм»⁷, свідомо розпалюючи «полум'я російського ... сепаратизму»⁸.

Історики помічають у його діях паралелі з політикою Гітлера: у 2022 році «російська окупація українських міст і сіл нагадувала сцени нацистської окупації України під час Другої світової війни»⁹. Сам Путін уявляв себе реінкарнацією Петра I та застосовував методи, подібні до сталінських.

Російська агресія, зумовлена нездатністю країни позбутися радянського політичного дискурсу, була препарована гаслами «демилітаризації» та «денацифікації» України. Спершу це реалізувалося як вплив на еліти та медіа – своєрідний бліцкриг, який згодом переріс у фізичне винищення українського населення з використанням осучасненої тактики «спаленої землі».

Під час читання книги виникає враження, ніби перечитуєш новини, які у 2022 році не сходили з екранів і до яких була прикута увага всіх українців. Ранкові події 24 лютого, що здавалися нереальними, не піддавалися раціональному поясненню. Попри численні попередження (перші заяви про можливу війну лунали ще з російського парламенту у 1992 році¹⁰, а згодом – на початку листопада 2021), мало хто вірив, що масштабна війна стане реальністю, а Будапештський меморандум і супутні угоди не дадуть жодних реальних гарантій безпеки.

Українське суспільство, як стверджує автор, за вісім років гібридної війни суттєво змінилося: «посприяла їхня ідентифікація з українською мовою та культурою»¹¹. Посилилося усвідомлення важливості збереження унікального пласта національної пам'яті та культури, а також формування нової професійної армії як захисту від не лише фізичної, а й ментальної агресії.

У 2022 році у війну включилися всі оборонні сили: регулярне військо, добровольчі загони, Національна гвардія, волонтери, активісти, представники бізнесу та звичайні громадяни – увесь український народ. Як зазначає Сергій Плохій, «Москва недооцінила силу

⁶ Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії. С. 101.

⁷ Там само. С. 137.

⁸ Там само. С. 126.

⁹ Там само. С. 186.

¹⁰ Там само. С. 83.

¹¹ Там само. С. 152.

опору України та ступінь викликів для власного війська»¹². Автору вдалося переконливо показати, як у глобальній свідомості формувався наратив «Україна – сильна держава», здатна протистояти зовнішнім викликам. Сильним виявився насамперед людський потенціал цієї країни, який трансформувався та виробив резистентність до оманливих маніпуляцій. Саме тому спроби «денацифікації» (а по суті – «деукраїнізації») виявилися безрезультатними.

Протягом днів війни українці переосмислювали власне минуле, стали цінувати культурну спадщину, надаючи нові сенси її символам, влаштовували марші протесту проти окупаційної влади, наводили порядок у церковному та релігійному житті країни. Усе це згуртувало націю і зміцнювало її єдність. Український народ остаточно визначився зі своїм вибором – на користь європейського фронтиру та демократичних цінностей.

Сергій Плохій відзначає, що на початку повномасштабної війни українці були змушені самостійно виборювати своє право на життя. Захисникам не вистачало озброєння: «заклик до західних партнерів надати зброю для прориву України до Маріуполя залишили без відповіді»¹³; «боротися з російською артилерією була змушена українська піхота»¹⁴. Лише після надходження західного озброєння (зокрема HIMARS, 155-міліметрових гаубиць M777 тощо) розпочалися переломні моменти у війні.

Міжнародна агенція з атомної енергії (МАГАТЕ), як одна з ключових структур ООН, виявила свою неспроможність зупинити дії Росії. Окупанти захопили об'єкти Чорнобильської зони, використовуючи поставарійну атомну електростанцію як ядерний щит для дислокації військ, що унеможливлювало удари по них з боку Збройних сил України.

Сергій Плохій об'єктивно зазначає, що й серед української громадськості залишилися багато риторичних питань: «Як могли російські танки, "Гради" і БТри за чотири години пройти від Армянська до Таврійська?»¹⁵; «Чому міни не спрацювали на трьох блокпоста Кримського перешийка?»¹⁶.

У книзі детально описано наступальні операції російських військ 2022 року одразу з кількох напрямків: «з Білорусі в бік Києва, з Росії в бік Харкова, а з окупованого Криму в бік Херсона та нової Каховки»¹⁷.

Проте абсурдність ідеології «визволення» проявилася в тому, що російська армія, нібито захищаючи російськомовних жителів сходу України – найбільш лояльних до російської культури – від «нацистів» і «бандерівців», перетворила густонаселені міста на руїни. Маріуполь, Мар'їнка, Бахмут, Волноваха, Лиман (Донецька область), Северодонецьк, Рубіжне, Попасна, Лисичанськ (Луганська область) були фактично знищені. Ідеологія «русского мира» переросла в рашизм – агресивну політику фізичного винищення іншої нації. Для держави-агресора міжнародне гуманітарне право не мало жодного значення. В умовах, коли Росія володіє значним ядерним арсеналом, Захід, побоюючись «кінетичного конфлікту між армією США, НАТО та Росією», намагався «стримати війну в межах географічних кордонів України», щоб «не вступити в Третю світову війну»¹⁸. Сергій Плохій підкреслює неготовність міжнародних організацій та урядів оперативно реагувати на конфлікт та урегулювати його. Лідери старої Європи (Німеччини, Франції та Італії) не поспішали надавати серйозну військову допомогу. Їхні спроби виступити миротворцями / посередниками в цій війні не давали результатів. Водночас візити прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона до Києва та Бучі стали поштовхом «для дальших відвідин Києва західними лідерами»¹⁹.

Перебіг російсько-української війни 2022 року неодноразово змінювався. Дослідники умовно виокремили три етапи: наступальний, переломний і контрнаступальний. Для зміцнення обороноздатності держави українські політики налагоджували співпрацю з міжнародними партнерами. Інші держави почали надавати не лише військову, а й гуманітарну допомогу, проводили підготовку українських військових, приймали мільйони біженців.

Прийшло усвідомлення, що війна стосується кожного. Світ зрозумів, що український фронт – це й оборона європейських цінностей. США і ЄС об'єднали зусилля, щоб узгодити пакети санкцій проти Росії й озброїти Україну. Це дало змогу змінити хід війни: у другій половині 2022 року українські війська визволили Херсон, Куп'янськ, Ізюм. Путін не визнавав провалу своїх планів, тому намагався пояснити поразки зовнішніми чинниками,

¹² Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії. С. 182.

¹³ Там само. С. 205.

¹⁴ Там само. С. 209.

¹⁵ Там само. С. 219.

¹⁶ Там само. С. 221.

¹⁷ Там само. С. 173.

¹⁸ Там само. С. 163.

¹⁹ Там само. С. 272.

перекладаючи відповідальність на Захід. Відтак його новою метою стало: «знищити українську економіку та зламати волю українців до опору»²⁰.

Тож, книга Сергія Плохія – це ґрунтовне дослідження та глибока ревізія подій, що змінюють політичну карту Європи, формують новий світовий порядок і визначають геополітичні реалії ХХІ століття. Крізь призму історичного аналізу та осмислення суперечливих моментів автор розкриває глобальний контекст російсько-української війни, в якому Україна постає не лише об'єктом агресії, а й суб'єктом опору, творення нової безпекової архітектури Європи та світу.

References

Plokhii, S. (2023). *Rosiisko-ukrainska viina: povernennia istorii* [The Russo-Ukrainian War: The Return of History]. Kharkiv, Ukraine.

Розінкевич Наталія Василівна – доцентка кафедри мовно-літературної освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, кандидатка філологічних наук (Київ, Україна).

Rozinkevych Nataliia – candidate of sciences in philology, associate professor of the chair of the methodology of languages and literature of the institute of in-service training of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine).

E-mail: n.rozinkevych@kubg.edu.ua

Дата подання: 25 червня 2025 р.

Дата затвердження до друку: 16 серпня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Розінкевич, Н. Рецензія : Минуле формує теперішнє // *Плохій Сергій*. Російсько-українська війна: повернення історії. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2023, 400 с. *Сіверянський літопис*. 2025. № 4. С. 146–150. DOI: 10.58407/litopis.250414.

Цитування за стандартом APA

Rozinkevych, N. (2025). *Retsenziia: Mynule formuie teperishnie* // *Plokhii Serhii*. *Rosiisko-ukrainska viina: povernennia istorii*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia», 2023, 400 s. [Review: The past shapes the present // *Plokhii Serhiy*. *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*. Kharkiv: Book Club "Family Leisure Club", 2023, 400 p.]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 146–150. DOI: 10.58407/litopis.250414.

²⁰ Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії. С. 258.